

NINCS VÉGE

– DECZKI Sarolta. *Tar Sándor*. Budapest: Osiris Kiadó, 2022, 422 lap –

BÖHM GÁBOR

Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszék
adjunktus

bohm.gabor@pte.hu

ORCID 0009 0000 2582 8558

■ Hiánypótló kötettel jelentkezett az Osiris Kiadó irodalomtörténeti monográfiásorozata. Túlzás nélkül kijelenthető, Deczki Sarolta Tar Sándorról írott kiváló értekezésését hatalmas várakozás előzte meg. A „Tar Sándor-ügy” jó ideje foglalkoztatja a szűkebb (szakmai) és a tágabb (laikus) befogadói közösségeket, mégis majd két évtizeddel az író halála után jelent meg róla az első összefoglaló munka. A késedelem lehetséges okait sokan sokféleképpen kísérelték feltárni. Két dilemmát érdemes említeni e helyütt, megítélésem szerint mindkettőre reflektál Deczki Sarolta Tar-konceptója.

Az egyik probléma a recepció jellemző ismérvéből adódik. Azzal együtt, hogy az elmúlt majd fél évszázadban nagy számban jelentek meg az életművet, illetve az író életét, személyét tárgyazó reflexiók, mégis látszólag redundáns fogalom- és hivatkozásrendben szólalnak meg a szövegek. Deczki Sarolta – mivel egyben alakítója is – nagyon is jól ismeri ezt a diskurzust, jó arányérzékkel volt képes rendszerezni annak megnyilatkozásait, ugyanakkor be kell látnunk, óriási kihívás egységes képet alkotni az életműről. Érzésem szerint nem csupán Tar ügynökmúltját, de az írásművészetéről szóló lehetséges narratívákat is jól leírja Deczki megállapítása: „[a] rendelkezésre álló információkból nem alkotható meg egységes, ellentmondásoktól mentes, okadatolt, hézagmentes elbeszélés.” (14.) Ezzel az óvatos, de találó mondattal el is érkezünk a lehetséges Tar-narratívákkal szembeni hermeneutikai kétely másik pilléréhez. Problematikus ugyanis, mit kezdjen a monográfusi tekintet az ügynök-kérdéssel. Vékony jégen táncol a kutató, nem csupán Tar Sándor személyes, máig ható családi kapcsolódásai okán, de a kérdésfelvetés aktuális politikai-ország-történeti vonatkozásai miatt is.

Az irodalomtudományos és a kritikai reflexiók az írói indulástól kezdődően jelentek meg – nem csupán a korpusz primer darabjairól, de az adaptációkról és esztétikai határterületeken lévőkről is, gondoljunk itt a filmekre, hangjátékokra és a későbbi színházi előadásokra. A monográfia egyik jelentős felismerése, hogy a recepció egyes megnyilatkozásai intencionális szempontból kettős funkcióval írhatók le. Egyrészt a Tar írásművészetét jellemző esztétikai és poétikai ismérvek kontextualizáló vagy bíráló észleléseiként, másrészt olyan, az életművet a korszak stílus-

kritikai normáival szembeállító, így azt szándékoltan vagy szándékolatlanul, de egyértelműen alakító aktusként.

Deczki jelentős irodalomelméleti, -történeti és -kritikai munkássága jelöli ki a monográfusi perspektíva kereteit, melyek e komplex, feltehetően komoly hatástörténeti jelentőségű, ám nagy valószínűséggel korántsem időtálló Tar-portré megrajzolását lehetővé tették. Ez utóbbi predikció persze nem értékmegállapítás, nem a befektetett munka hiábavalóságára utal. Deczki Sarolta monográfiája rendkívül körültekintő vállalkozás. Nem csupán az irodalomtudományos diskurzust, de annak határterületeit – gondolok itt a tartalmas esztétikai, filozófiai, szociológiai és társadalomtörténeti exkurzusok sokaságára – is meggyőzően képes játékba hozni. Be kell látnunk ugyanakkor Hans Robert Jauss¹ időtálló irodalomtörténeti elvének érvényességét: az esztétikai tapasztalat és az olvasás történeti implikációi kikerülhetetlenül meghatározóak a mindenkori hermeneutikai tevékenységben.

A szakmai közmegegyezés szerint a monográfia az irodalomtudományi diskurzus magaslese, ahonnan nem csupán az adott szerző és életműve, de annak irodalom- sőt kritikátörténeti kontextusa is beláthatóvá válik. A monográfia műfajának ráadásul rangja van, mint jelenség úgy aránylik a tanulmánykötethez, mint novelláskötet a nagyregényhez. Ahogyan akkor válik igazi íróvá a mégoly kiváló novellista, ha regénnyel jelentkezik, úgy az úgynevezett „irodalmár” is monográfiával avatattatik irodalomtörténezzé.

A monográfia ugyanakkor érzékeny műfaj. Míg a laikus olvasó azt várja tőle, hogy lehetőség szerint minél közérthetőbben vázolja fel a jelentős író portréját, addig a professzionális befogadó a releváns irodalomtörténeti korszak belső problematikájának feltárára tart igényt. A Szegedy-Maszák Mihály és Veres András főszerkesztői munkája nyomán napvilágot látott háromkötetes *A magyar irodalom története?* című vállalkozás felől visszaolvasva a *Tegnap és ma* sorozat mostanra – a szó jaussi értelmében – klasszikussá merevedő darabjai egyszerű szerkezetük ellenére is gyakran tűntek túlírtnak vagy éppen reflektálatlannak. Deczki Sarolta kettős szerzői „identitása” révén, vagyis mert egyaránt otthonos mind az irodalomtörténeti, mind a kritikai szegmensben, meggyőzően képes a múlt évezred utolsó évtizedében divattossá vált szerzői kismonográfiák nyomvonalán indulva, de az elmúlt két (vagy három) évtized irodalom- és irodalomtörténet-elméleti hozadékait hasznosítva a legkülönbözőbb olvasói igényeket kielégíteni. Egyszerre olvasmányos és szakszerű, miközben korántsem akarja kikerülni az életrajzi vagy esztétikai szempontból kényes felvetéseket.

¹ Hans Robert JAUSS, „Irodalomtörténet mint az irodalomtudomány provokációja”, ford. BERNÁTH Csilla, in Hans Robert JAUSS, *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika. Irodalomelméleti tanulmányok*, 36–84 (Budapest: Osiris Kiadó, 1997).

² SZEGEDY-MASZÁK Mihály és VERES András (főszerk.), *A magyar irodalom története: 1920-tól napjainkig* (Budapest: Gondolat Kiadó, 2007).

A kötet szerkezete nem a klasszikus életrajzi monográfia Kálmán C. György által is bírált sablonjára³ épül. Noha életrajzi elbeszélés konstruálásának szándékával indít a kötet, egyúttal jelzi is az efféle elbeszélés megalkotásának elméleti és módszertani buktatóit. Egyetérték Deczki Sarolta Márton László megállapításait árnyaló érveivel. Márton egy jól detektálható befogadói attitűd szószólója, mely szerint problematikus Tar életművének „kizárólag poétikai szempontok szerint[i]”⁴ olvasása, vagyis az életművet a modernség kora romantikus művészi eszméje által hirdetett módon valóban egységként, élet és mű organikus egységeként lenne lehetséges elgondolni. Deczki Sarolta a kötetben megválaszol(hat)atlan kérdések sorával alátámasztott ellenérve az, hogy nagyon kevés konkrétum áll rendelkezésünkre a Tar-életrajzból, túlságosan sok kérdésünkre nincs válasz. Véleményem szerint a szerző a monográfiával magával is a kérdésfelvetés relevanciáját demonstrálja. Az egyes fejezetek, de voltaképpen maga a szerkezet a Márton által felvetett probléma valódi jelentőségét hangsúlyozza, amennyiben komplex, rétegzett választ (válaszokat) kísérel adni a kérdésre, mit is kell, kellene kezdenünk a Tar-életrajz hozzáférhető mozzanataival?

Az önéletrírás-diskurzus felől kiválóan olvashatók lennének a Tar-szövegek, hiszen ezek az elméletek (Paul de Man, Philippe Lejeune, Alasdair MacIntyre stb.) nem a megélt életvalóság dokumentálható mozzanatait kérik számon az autobiografikus szövegeken, hanem épp azok megkonstruáltságának összetettségére mutatnak rá. Nagyon leegyszerűsítve ez azt jelenti, hogy egy életrajz elbeszélhetőségének kérdés-komplexuma mindig jóval érdekesebb, mint a biográfia maga. Éppen ezzel a módszertani dilemmával együtt figyelemre méltó a monográfia által konstruált Tar-biográfia. Még akkor is, ha néha kilóg a módszertani lóláb. Az első Tar-monográfia beszélője nehezen lenne vádolható elméleti reflektálatlansággal, mégis megbiccen itt-ott az irodalomtörténész által cselekményesített életrajzi elbeszélés. Érdekes lenne ennek a cselekményesítésnek a narratív eljárásait alaposabban szemügyre venni, példának okáért az olyan mondatok kapcsán, mint ez is: „Így aztán [Tar Sándor] kedvenc időtöltése az olvasás lett, amire voltaképpen egy másik élet sarkallta...” (18)

Tar írói imázsa többször előkerül a kötet első szakaszában, kérdés maradt ugyanakkor számomra, mennyire volt vajon tudatos ez a munka Tar részéről, illetve mennyire alkotta őt meg az irodalmi közeg, amely befogadta, azaz ahogyan az autodidakta műszereszt Tar Sándor íróként megkonstruálta? Amikor amellet érvel Deczki, hogy

³ „Megírjuk a szerző életrajzát, mellébiggyesztjük a művek felsorolását, mindegyikről megemlékezünk egy-két meleg fejezettel, rövid összegzés, bibliográfia, és megvagyunk. Probléma nincs, kérdés nincs, letudjuk, téglát rakunk, mennek a dolgok a maguk útján.” KÁLMÁN C. György, „Irodalomtudomány, '90-es évek”, *Jelenkor* 42, 12. sz. (1999): 1274–1280, 1279.

⁴ SZILÁGYI Zsófia, „Tökéletesen átlátszatlan: Szilágyi Zsófia beszélgetése Márton Lászlóval”, *Ex Symposion* 57, (2006): 1–12. 8.

az író tudatosan építette művészi imázsát, külső hivatkozással⁵ él, nem hatol a kérdés mélyére. Várat még tehát magára a Tar-szerepdilemmák⁶ felfejtése.

A Tar-diskurzus visszatérő felvetése Tar olvasottságának, irodalmi elődeinek, mestereinek és esetleges intertextusainak a kérdését érinti. A kötet amellet érvel, hogy az író olvasott volt, ám ezt jórészt interjúkban adott válaszokra alapozza. A felsorolt szerzők és szövegek viszonya Tar prózájához (poétikájához) érzésem szerint továbbra is ad még feladatot a vállalkozó szellemű komparatistáknak.

Az életrajz felépítése a kötetben csak látszólag követi a klasszikus biográfiai struktúrát. A főbb csomópontok a származás, a születés, az iskola, a munka, az írói indulás, az albérletek, a saját lakás, a politikai szerepvállalás, a magánélet stb. eseményei és dokumentumai. Vitathatatlan érdeme a kötetnek a hagyatékból származó tekintélyes mennyiségű dokumentum idézése, melyekhez a „hétköznapi” olvasó eddig nem vagy korlátozottan férhetett hozzá. Kiemelendő továbbá a Tar halálával, valamint a Tar-ügygel kapcsolatos, a recepciót erőteljesen alakító mozzanatok kezelése, annál is inkább, mert – sok egyéb mellett – az író kultuszának kialakulása is árnyalhatóvá válik ezek révén. Utóbbival kapcsolatban Deczki Sarolta azt a közvéleményt régóta foglalkoztató kérdést is előveszi, vajon van-e valamilyen összefüggés az írói és a megbízotti tevékenysége között. A szerző válasza egyértelműen igen (39). A monográfia – Tar egyik önmegnyilatkozása nyomán – amellet érvel, hogy a beszerzés és az íróvá válás összefügg, ok-okozati összefüggés van a kettő között, ha Tar nem írja meg a *Tájékoztatót*, ha nem nyeri meg a pályadíjat, nem kerül kapcsolatba Kenedi Jánossal és körével, akkor nincs miért beszerzeni. A szerző álláspontja szerint „Tar írói pályájára, annak fogadtatására az ügynöki tevékenység számottevő közvetlen befolyást nem gyakorolt mindaddig, amíg le nem lepleződött. Azután súlyos következményei lettek a pálya további alakulására, a kritikai recepcióra és a művek esztétikai minőségére vonatkozóan is.” (40.)

Az író beszerzésének története, a jelentések elemzése nem képezi részét a munkának, a diskurzus határai azonban merész kérdések felvetését is lehetővé teszik. Deczki határozott, következetes elbeszélő, nem kendőzi el ezeket a kényes mozzanatokot, ami különösen akkor nem tét nélküli, amikor poétikai vonatkozásokkal is számolni érdemes. Ilyen felvetés az is, vajon az írói életmű részét képezik-e a jelentések? Ha közvetlenül nem, vajon érdemes-e az irodalmi szövegekben életrajzi mintákat keresni?

A monográfus ezen a ponton óvatossá válik, lábjegyzetbe szorul ugyanis értékelése, mely szerint „Tar Sándor jelentései annyiban lényegesen különböznek, hogy csak nagyon áttételes kapcsolatban vannak az író munkásságával, valamint kifeje-

⁵ VARGA Betti, „Össze vagyunk rohadva”, *Kötve fűzve blog*, hozzáférés: 2023.05.08, <https://kotvefuzve.reblog.hu/tar-sandor-portre>.

⁶ Vö. SZOLLÁTH Dávid, „Galgóczi Erzsébet szerepdilemmái”, in *Művészet és hatalom. A Kádár-korszak művészete*, szerk. KISANTAL Tamás és MENYHÉRT Anna, 24–39 (Budapest: JAK – L’Harmattan Kiadó, 2005).

zeten érintik a közvetlen környezetét és a magánélet tényeit, ugyanakkor mint ahogyan azokat, ezeket sem szánta publikálásra alkotójuk.” (40, 58. lábjegyzet.) A főszövegben ugyanakkor azt írja, „[m]indezek fényében nehéz lenne érveket hoznunk az ellen, hogy Tar Sándor jelentéseit az életmű részének tekintsük.” (40.) A kontextualizáció eltávolító gesztusa révén – az Arany-, a József Attila-, illetve a Mészöly-filológia példáival érvel – érzékelhető némi bizonytalanság az gondolatmenetben. Ha jól értem, a szerző azt állítja, a jelentéseket nem kellene élesen leválasztani a Tar-oeuvre-ről, ám a következő bekezdésben „nem irodalmi” státusukra olyan érvek jelennek meg, mint hogy stílusuk neutrális, valamint, hogy feltűnő a körülményes megfogalmazás, fontoskodás stb. Deczki szerint akkor mutatkozik meg némi invenció a jelentésekben, amikor Tarnak jellemzéseket kell írnia, vagyis ezeken a pontokon mégis mintha visszaolvasná azokat a művészi szövegek kontextusába. A gondolatmenetet árnyaló, lényeges megállapítása az értekezőnek, hogy Tar nem egyedül írta a jelentéseket, vagyis „[o]lyan tevékenység lenyomatai ezek, amely áttételesen gyakorolt hatást az irodalmi művekre, azok témaválasztására, hangulatára, egyes motívumokra.” (41.)

Ezen a ponton szükséges – újra – kiemelni a monográfiászerkezet sajátos invencióját. Deczki Sarolta izgalmas exkurzusai nem csupán árnyalják az aktuális fejezetben megfogalmazott érveket, de egyben ki is szélesítik a kérdéshorizontot. Egyfelől mintegy rákényszerítik az olvasót arra, hogy ne elégedjen meg leegyszerűsítő válaszokkal az olyan – nagyon különféle, de egyaránt rendkívül érzékeny – kérdésekben, mint szegénység, államvédelem vagy prózafordulat, másrészt lehetséges irányokat jelöl ki a problémahorizont kitágítására. Ilyen szükséges kitérő az életrajzi szakaszban a *Besúgók a Kádár-rendszerben* című fejezet. Ennek kiemelt szerepe van, amennyiben filozófiai és társadalomelméleti hivatkozásai révén adekvát történeti, valamint filozófiai-antropológiai háttér ad a Tar-ügynek. Fontos lenne annak belátása, érvel Deczki, hogy különféle források állnak rendelkezésünkre, melyek „nem adnak ki feltétlenül koherens képet” (48).

A monográfia sikerrel kerüli el azt a csapdát, hogy Tar önmegnyilatkozásait dokumentumértékkel ruházza fel, és ezzel zárójelbe teszi azok konstruált identitások lakzat voltát. A kötet egyik tanulsága éppen az, hogy Tarnál inkább önvédelmi stratégia figyelhető meg, semmint valódi szembenézés. Nem dicsérhető eléggé, hogy Deczki tartózkodik a pszichológiai spekulációktól azzal kapcsolatban, milyen félelmek, elfojtások, frusztrációk játszottak szerepet Tar jelentéseinek karakterképzéseiben. Összességében a monográfia elvitathatatlan hozadékát az igen alapos és körültekintő diskurzusanalízisben látom. Amit a Tar-üggyel kapcsolatban elvégzett, voltaképpen leveszi az olvasó válláról annak terhét, hogy végigolvassa a végeláthatatlannak tetsző vita szövegeit. Érdeme a szerzőnek az is, hogy párbeszédhelyzetet nyit azok felé, akik az övétől eltérő előfeltevések és konvenciók felől olvassák a jelentéseket és azok kontextusát.

A kötet természetesen a Tar-ügyön túli invenciókkal is kecsegtet. A korpusz elképesztően széles tárháza nyílik meg előttünk, a korai Tar-versektől, az írói induláson,

az irodalmi sikereken és a lelepleződés utáni poétikai útkeresések kudarcain át az adaptációkig az életmű egésze tárgyalásra kerül. Kritikai értelemben nem osztom Deczki Sarolta azon megállapítását, hogy Tar versei jelentősek lennének, ám a kötet vonatkozó fejezetének irodalomtörténeti és poétikai kitekintései feltétlenül figyelemre méltóak. Ahogy az életmű redundáns voltával is meg kell küzdenie a Tar-(újra)olvasásnak, úgy a korai irodalmi útkeresésnek is helye kell legyen egy monografi-kus igényű összefoglalásban.

A pályakép contextualizációja irodalomtörténeti nézőpontból a prózafordulat esztétikájának és poétikájának ismertetésével történik. Az „önmagát tematizáló irodalom” balassai, Kulcsár Szabó-i kritikai szótára mára kimerülni látszik, érdemes/érdekes lenne újraírni a korszak irodalom- és kritikátörténetét. Deczki Sarolta gondolatmenetét követve adódik a kérdés: elgondolható-e, hogy a szövegirodalom kontextusában „illetéktelen” Tar ebben a rekonstrukciós történeti narratívában mellékszereplőből főszereplővé lépjen elő? Különösen izgalmas mindez, ha a kortárs irodalmi fejlemények (valóságpróza, szegénységirodalom, elkötelezett irodalom) felől tekintünk rá az irodalomtörténeti múltkonstrukcióinkra. A 80-as és a kora 90-es években a szövegirodalom felől nézve a Tar-féle valóságpróza idejétmúltnak, korszerűtlennek tűnt, ugyanakkor képes volt mind a professzionális, mind a laikus olvasókat megszólítani. A Tar-próza véleményem szerint mindig akkor „bicsaklik” meg, amikor próbál „játékba kerülni” a szövegirodalom poétikai stratégiái mentén kijelölt térben. A *Mi utcánk* vagy *A szürke galamb* szövegeknek azok a leggyengébb részei, ahol önreflexív akar lenni, ugyanis ez idegen Tartól, nem az ő poétikai világa. Mindezt a monográfia *A Tar-próza esete a posztmodernnel* című fejezetének továbbgondolása nyomán állítom, melynek pontos megállapítása szerint „[s]zinte doktrinává vált (a ’90-es évekre), hogy az irodalomkritikának egyedül a szöveggel, szövegimmanens jelentésekkel van dolga, és nem sok köze van a rajta kívüli valósághoz, így a politikai kontextusokhoz sem. Tar művei márpedig társadalmi-politikai kontextusokat hívnak be, még ha a szövegek ezek nélkül is megállják a helyüket.” (109, kiemelés tőlem – B. G.) A fejezet Németh Zoltán posztmodern könyve alapján hangsúlyozza, hogy a 90-es években „a szövegelemzésekben a hatalmi-politikai szempontok nem jelentek meg” (111). Meglátásom szerint ez nem feltétlenül van így, példaként Bagi Zsolt vagy Sári B. László Nádas-olvasatai említhetők, melyek lehet, hogy időben valamivel később jelentek meg, de ekkoriban artikulálódtak az irodalomelmélet egyik pécsi műhelyében.

Németh említett hármas posztmodern-teóriája nyomán Deczki Tart az antropológiai posztmodernhez sorolja (112), jelezve, hogy ez természetesen utólagos értelmezői gesztus eredménye lehet csupán, hiszen a posztmodern ezen definíciója a 90-es években még nem létezett. Felvethető e helyütt egy továbbgondolásra érdemes ellentmondás, ami az egyébként igen jól artikulált fejezet ellenére is további vizsgálódásért kiált. A kérdés – nagyon leegyszerűsítve – úgy szólna: vajon konstruálható-e egy olyan történet (irodalomtörténeti narratíva), amelynek centrumában nem a szövegirodalom, hanem a 90-es években is létező, ám az uralkodó kritika által mar-

ginalizált valóságpróza áll? A monográfia *A posztmodernen túl?* című fejezete éppen ebben a tekintetben rendkívül izgalmas. Arra mutat rá ugyanis, hogy a 90-es évek posztmodern poétikai gyakorlatai egyrészt magukban hordozták kritikájukat, másrészt a világtörténelmi és -politikai események tükrében szükségszerűségként aposztrofálható a valóságra referáló művészeti formák revidéálása az ezredforduló környékére.

A Tar-próza sajátos poétikája kerül terítékre a *Túl a realizmuson* című fejezetben is, amely a diskurzus egyik kötelező elemeként számon tartott szociográfiai vonatkozásokat próbálja meg elrendezni. A fejezet röviden összefoglalja a szociográfia történetét, amely természetesen szükségszerű leegyszerűsítéseket feltételez. Jómagam az irodalmi szociográfia egészen Tar Sándorig – sőt, tovább – kiterjeszhető fejlődéstörténetében Fejes Endre *Rozsdatemetőjét* (1962) látom fordulópontnak, ám Deczki hathatós érvekkel alátámasztott gondolatmenetében Haraszi Miklós *Darabbér* (1977) című műve jelentősebb szerepet játszik. Abban egyetértek a szerzővel, hogy az írói indulás poétikai karakterisztikája szempontjából Berkovits György programadó írását⁷ meghatározónak tekinthetjük. Deczki – ahogy sokan mások, köztük jómagam is – Berkovits *feltáró szociográfia* fogalmát olvassa rá Tar poétikájára, ebből fakad a realista és a szociografikus perspektíva párhuzamba állításának lehetősége mind a kritikákban, mind az értelmezésekben. A szociográfia magatartásáról szóló programszerű írásban jelzett nemzedéki narratíva (Csalog Zsolt, Kőbányai János, Hajnóczy Péter stb.) érzésem szerint kaphatott volna erőteljesebb reflexiót a kötetben, valamint ki lehetett volna térni szociográfia és irodalmi szociográfia közti – korántsem pusztán – fogalmi különbségre. A kritikai megjegyzés élet tompítja, hogy ezek a kitérők nyilván szétfeszítették volna a kötet egyébként remekül működő szerkezetét.

A kötet értelmezői horizontja számos már ismert és nem egy újonnan a diskurzusba emelt szempontot érvényesít. Az elemzések invenciózusak, még az olyan túlelemzett kérdések is új megvilágításba tudnak kerülni Deczki explikációjában, mint a nyelv-problematika. A Tar-recepció unalomig ismételt közhelye ezt a képviseleti beszédmód összefüggésében tárgyazza. Eszerint az uralja a diskurzust, akinek van erre alkalmas nyelve, erre utal a monográfiában többször is idézett Esterházy-frázis: „Akik nem tudnak beszélni, azok helyett annak kell beszélni, aki tud.” Deczki könyvének erénye, hogy a közhelyeken túl alaposan megvizsgálja a Tar-próza nyelvi vonatkozásait, valamint kitér a nyelv és a társadalmi létezés azon aspektusainak elemzésére is, amely Borbély Szilárd *Nincstelenek* (2013) című regénye – illetve sokat idézett esszéje a kulturális migráció és társadalmi mobilitás kapcsolódási pontjairól – óta foglalkoztatja a diskurzust. Deczki rámutat arra a jelentős különbségre, hogy Tar sosem hagyta el azt a közeget, amelyről írt, vagy ha el is hagyta bizonyos értelemben, nem abban, ahogy azt Borbély Szilárd problematizálta. Mindebből az következik, hogy más morális regiszterben értelmezhető a két életmű. Azt gondolom, a monográfia hiány-

⁷ BERKOVITS György, „A szociográfiai magatartásról”, *Mozgó Világ* 4, 6. sz. (1978): 3–11.

pótló abban a tekintetben is, ahogyan reflektál erre a morális kérdéskomplexumra: „Tar [...] nem csak nyelvet, arcot is ad hőseinek, és általuk egy általános emberi létállapotnak.” (143.) És egy mondattal később: „Tárnál a szegénység nem csupán szociológiai, társadalmi tény, hanem általános emberi létállapot, a szűkösség, a megfosztottság állapota.”

A fentiek talán érzékeltetik valamelyest, hogy Deczki Sarolta Tar-monográfiája igen jelentős munka. Nem csupán azért, mert elsőként állt elő az életmű tudós összefoglalásával, amit kiemelkedően magas színvonalon hajtott végre, de azért is, mert a kötet párbeszédre hívja az olvasót. Legfőbb erényét sajátos szerkezetében látom. Abban, hogy nem tartja be a hagyományos szerzői monográfia műfaji előírásait, progresszív módon számos alkalommal áttörte még a saját maga által kijelölt határokat is. Talán érdemes itt felidézni Esterházy Péter *Bevezetés a szépirodalomba* című művének Megyik Jánostól kölcsönzött illusztrációját, az önnön határait megbontó kör alakzatát. Olvasatomban Deczki Sarolta Tar Sándor-könyve úgy próbál törekedni a monografikus struktúra zártságára, a gondolatmenet lekerékítésére, hogy tisztában van a vállalt feladat lehetetlenségével, így egyszerre tételezi és rombolja le a maga által teremtett összképet. A nagyívú monográfia alapos, körültekintő összefoglalását adja mindannak, ami eddig történt, másrészt szándékolt, hangsúlyozott üres helyeivel továbbgondolásra készíti a Tar-ügyben érdekelt olvasót.